

Auli Hakulinen & Pentti Leino

Genre fennistiikassa

Abstract

This paper is a survey article presenting the history of one particular issue in Finnish studies: the position of 'genre' as material and as a research focus over a period of a bit more than a century. The authors wish hereby to celebrate Fred, our very old friend, who has devoted so much of his time and energy to the description of the development of linguistic scholarship in Finland. We have described a full circle here: in the 19th century, Finnish linguistics, or what is called 'fennistics', was not an academic subject of its own, but included literary studies and the study in folklore as well. As these were later separated into different disciplines, specialization took place, and most of genre studies remained outside fennistics for several decades. The gist of our paper is the description of how genre slowly but surely crept back to fennistics, so that it is in many respects more philological now than it used to be at least in the first half of the 20th century. While the paper is not exhaustive, the basic claim is illustrated with a rich array of references.¹

1. Varhainen työnjako

Fennistiikka ei ole koskaan ollut filologia-aine ainakaan samassa mielessä kuin englantilainen tai klassillinen filologia. Toisin kuin noissa oppiaineissa sen ensisijaisena tutkimuskohteena ei ole ollut teksti eikä menetelmänä interpretaatio tai tekstintulkinta. Vielä 1900-luvun alussa tosin silloinen oppiaine Suomen kieli ja kirjallisuus käsitti kielen ja kirjallisuuden lisäksi myös kansanperinteen tutkimuksen. Varhaiset fennistit aina Setälään saakka keräsivät paitsi kielenainesta myös kansanrunoutta, ja esimerkiksi Lönnrot, Ahlqvist ja Genetz jopa loivat itse kaunokirjallisuutta. Oppituoli kuitenkin jaettiin, niin että kansanrunoudentutkimus (1908) ja kotimainen kirjallisuus (1913) saivat kumpikin oman professuurinsa. Karkeasti kuvattuna perinteeksi on alkuaikoina vähitellen vakiintunut, että

¹ As doctoral theses can be found on our institution's home page, they are not separately listed in the bibliography at the end of this paper.

- kaunokirjalliset tekstit kuuluvat kirjallisuudentutkijoille,
- puhuttuja tekstejä analysoivat folkloristit,
- julkisten asiatekstien eli mediatekstien tulkinta on viestinnän tutkijoiden reviiriä ja
- koulun tekstit ovat didaktikkojen alaa.

Tässä jaossa ei ensi katsomalla jää paljoakaan tekstilajeja kielitieteellisesti suuntautuneelle fennistiikalle.

1.1 Perinnetekstit ja fennistiikka

Tiukimmin filologista suuntausta edustivat folkloristit – Julius ja Kaarle Krohnin 1800-luvun lopulla kehittämä, maailmalla suomalaisena metodina tunnettu maantieteellis-historiallinen menetelmä oli itse asiassa filologian teksti-kritiikin sovellus suulliseen traditioon. 1900-luvun alkupuolella suomalaiset folkloristit erikoistuiivat suullisen perinteen ja sen eri genrejen luokitteluun ja luonnehtimiseen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkistossa perinneaineistoa luokiteltiin seuraaviin perinnelajeihin eli genreihin:

- A) sadut
- B) tarinat
- C) sananparret
- D) arvoitukset
- E) työtapojen kuvaukset

Huomio kohdistui jo 1800-luvulla satuihin, ja Antti Aarne kehitti niiden typologiaa ja loi kansainvälisen satutyypin luettelon. Martti Haavio veti tutkimuksen piiriin tarinat; niiden intensiivinen keruu alkoi 1930-luvulla. Myöhemmin 1950-luvulla Lauri Honko perehtyi memoraatteihin eli omakohtaisista supranormaaleista kokemuksista raportoiviin kertomuksiin. Perinteisen kansanlyriikan ja -epiikan rinnalle tutkimuksen kohteeksi tulivat 1900-luvun jälkipuoliskolla, ennen muuta Matti Kuusen vaikutuksesta, myös populaarikulttuuri ja sen genret, kuten iskelmät ja iskulauseet. Erityisesti 1960-luvulla perinnelajianalyysi nousi suomalaisen folkloristiikan keskiöön. Kenttäkeruun uudistuminen rikkoi vanhoja kategoriointeja ja ohjasi sekä keruuta että tutkimusta aikaisempaa monipuolisempaan kerronnan ja kertomusten havainnointiin.

Perinnetekstit olivat aina 1930-luvulle saakka folkloristiikan ja fennistiikan vedenjakajalla, ja niitä kerättiin yhteisvoimin ja toinen toistaan innoittaen. Lauri

Hakulinen keräytti 1930-luvulla ylioppilasosakuntien kilpailuna laajan sananparsiaineiston; se oli tarkoitettu aineslähteeksi suomen murteiden sanakirjaa varten. Osin tämän keruun inspiroimana erityisesti Haavio, Hakulinen ja Kustaa Vilkuna kirjoittivat 1930-luvun Kotiseutu-lehteen pitkän sarjan sananlaskuja ja niiden taustoja koskevia lastusia. Sananparsikeruun menestyksen innoittamana Martti Haavio järjesti 1930-luvun puolivälissä kansantarinoiden keruukilpailun. Varsinaisesti sanastoa kuitenkin kerättiin muulla tavoin: kenttäkeruilla ja Sanastaja-lehden kyselyjen avulla.

Tekstit olivat siis fennistiikassa alkuaan aineistolähteitä, joista oli määrä poimia kulloiseenkin tarpeeseen autenttista esimerkistöä: sanastoa, äänne- ja muoto-opillisia piirteitä. Mutta tätä ennen, 1800-luvun jälkipuoliskolla oltiin kiinnostuneita murteiden syntaksista, ja lauseopillisia havaintojaan julkaisivat mm. E.N. Setälä Koillis-Satakunnasta (1883), Oskari Hannikainen Parikkalasta (1886), Knut Cannelin Kemin kielimurteesta (1889), Salu Latvala Luoteis-Satakunnasta (1895) ja Pohjois-Savosta (1899) sekä Artturi Kannisto läntisen Etelä-Hämeen kielimurteesta (1902). Julkaisuun liitettiin havaintojen yhteyteen kielennäytteitä – lähinnä satuja ja tarinoita, joista esimerkkilauseet oli poimittu, mutta joiden sijaintia kontekstissaan ei kommentoitu.

Samalla tavoin koottiin aineistoa sukukielistä. Pelkkien sanalistojen sijaan merkittiin muistiin kokonaisia tekstejä, ennen muuta suullista perinnettä. Suomalais-ugrilainen Seura on ennättänyt julkaista muun muassa kokoelmat Castrénin kokoamaa samojedilaista, Lehtisalón kokoamaa jurakkisamojedilaista, Wichmannin marilaista sekä komilaista kansanrunoutta. Paavo Siro toimitti kokoelman Heikki Paasosen keräämiä marilaistekstejä ja Paavo Ravila neliosainen teoksen *Mordwinische Volksdichtung*, sekin Paasosen muistiinpanoja. Vieläkin laajempia olivat Eliel Lagercrantzin seitsenosainen *Lappische Volksdichtung* ja Artturi Kanniston samaten seitsenosainen *Wogulische Volksdichtung*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura julkaisi 1930-luvulla Eino Leskisen toimittamia, niin ikään jo 1800-luvulla kerättyjä Karjalan kielen näytteitä, osa Genetzin 1870-luvulla keräämiä julkaistiin jopa uusintapainoksena.

Perinnetekstien katsottiin siis nimenomaan tarjoavan vanhakantaista ja luontevaa kielenainesta erilaisiin tutkimuksiin, ei varsinaisesti genren itsensä analyysiin. Niinpä esimerkiksi Lauri Kettunen, joka on laatinut yhä käytössä olevat murrekartastot, hankki tunnetusti aineistoaan keräämällä vankiloista ja kunnalliskodeista omaelämäkerrallisia tarinoita murrenäytteiksi (*Suomen murteet 1: Murrenäytteitä* 1936). Kun samalla paikkakunnalla oli vankeja tai hoidokkeja eri murrealueilta, tutkija sai vähällä vaivalla monipuolista aineistoa (ja samalla hän voi myös säästää moottoripyöränsä bensiinikuluissa).

1.2 Murretekstit nauhalla ja kirjoina

Vuonna 1959 perustettiin suomen kielen nauhoitearkisto. Sen perustaja Pertti Virtaranta jatkoi murrenäytteiden tallennusta entistä paljon systemaattisemmin. Hän alkoi julkaista nauhoitteista poimittuja parhaita kertomuksia kirjoina, joiden tarkoituksena oli antaa kuva vanhakantaisesta murteesta ja 1900-luvun alun oloista ja elämäntavasta eri puolilla Suomea sekä tehdä kunniaa taitaville kertojille. Teokset on yleensä kuvitettu kauniilla mustavalkoisilla valokuvilla. Murrekirjojen yhtenä tavoitteena lienee alun perin ollut tarjota aineistoa murteiden äänneopilliseen tutkimukseen. Äänneopillisiin tarkoituksiin litteroinnit olivat kuitenkin karkeita, ja teosten arvoksi tuli ylipäätään mahdollisimman alkuperäisten murrenäytteiden tallentaminen paperillekin. Julkaistuissa teksteissä kerrottiin aivinahäkilästä, siantaposta, uutispuuron valmistamisesta, siitä miten ennen keinuttiin tai miten puhuttiin lehmille.

Virtaranta itse teki paitsi hämäläismurteiset avausteokset *Vanha kansa muistelee* (1964), *Hämeen kansa muistelee*, *Elettiinpä ennenkin* ja *Sana ei sammaloidu* myös Tyrvään, Someron, Karkun, Viljakkalan ja Tampereen murrekirjat sekä koko suomen kielen alueen kattavan kokoelman *Suomen kansa muistelee*. Muita pitäjien taloudellisen tuen turvin valmistuneita kokoelmia olivat mm. Terho Itkosen *Nurmijärven murrekirja* (1989), Matti Punntilan Anjalankosken (1988), Alpo Räisäsen Suomussalmen (1986) ja Pekka Lehtimäen Tammelan (1989) murrekirjat. Tekstilaji, josta näissä kokoelmissa alkoi olla kyse, oli vanhoista murrenäytteistä poiketen haastattelu ja sen myötä saadut (työ)selostukset ja selvitykset siitä, millaista agraarinen elämä ennen vanhaan oli. Tämän geneerisen kerronnan lomaan osui runsaasti tarinoita ja kertomuksia yksittäisistä sattumuksista sekä yliluonnollisia perinnekertomuksia. Vaikka murrekirjojen painopiste oli yhtäjaksoisissa kertomuksissa ja selostuksissa, esimerkiksi Virtarannan toimittama *Someron murrekirja* (1973) on vahvasti dialoginen, ja J. Juhani Kortosalmen *Vanha Kuusamo kertoo* (1964) edustaa erittäin vahvasti vuorovaikutteista haastattelua ja sisältää myös monenkeskisiä keskusteluja: samaa murreopasta oli joskus kolmekin haastattelijaa jututtamassa.

Pienimuotoisempina tätä julkaisuperinnettä ovat jatkaneet Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisemat vihreät murrekirjat, joista kukin sisältää näytteitä yhden pitäjän murteesta, yhteensä kaksi tuntia kahdelta eri kertojalta. 1980-luvulta lähtien kirjasten loppuun on liitetty sanahakemisto, mikä viittaa siihen, että tekstejä on lähinnä ajateltu käytettävän leksikologiseen tutkimukseen. Genre tai narratiivinen tekstityyppi on siis tässä perinteessä koko ajan taustalla eikä nouse eksplisiittisesti tutkimuksen kohteeksi.

2. Kirjoitetun kielen genret fennistiikan tutkimuskohteeksi

2.1 Lyriikan mitat ja mitoista vapautuminen

Fennistiikan murretekstien tuotannosta täysin erillään oli muuan kaunokirjallisten tekstien tutkimusjuonne, nimittäin metriikan tutkimus, jonka aloitti väitöskirjallaan Matti Sadeniemi (*Metriikkamme perusteet* 1949) ja jota sittemmin ovat jatkaneet Osmo Hormia (*Suomalaisen lyriikan peonirytmit* 1962) ja Pentti Leino (*Kieli, runo ja mitta*, 1982) sekä hänen kouluttamansa, myös tulkintaan suuntautuneet kirjallisuudentutkijat Hannu Launonen (*Suomalaisen runouden struktuurianalyysia* 1984), Auli Viikari (*Ääneen kirjoitettu* 1987) ja viimeksi Mannerkorven lyriikkaa käsitellyt Pasi Lankinen (*Ajatus kuluttaa kiveä* 2001).

2.2 Oulun koulu(kunta)

1960-luvun lopulta alkoi fennistiikka eri tahoilla monipuolistua myös genrejen suhteen. Pauli Saukkonen oli jo 1960-luvulla pohtinut puhutun ja kirjoitetun kielen eroja järjestämällä koetilanteen, jossa sama teksti on pitänyt toistaa sekä puhuttuna että kirjoitettuna. Saukkonen käyttää nimityksiä puhekieli ja puhuttu kieli yhtä neutraalisti. Hän näkee näiden väliset erot nimenomaan tyyllillisinä ja käsittelee ennen muuta kirjoitetun kielen suurempaa tiiviyyttä tai synteettisyyttä ja vertaa sitä puhutun kielen analyyttisyyteen. Vaikka teksti sisältää monia tärkeitä kieliopillisia havaintoja, Saukkosellakin on ollut käytössä kirjakieliset silmälasit: ”Kiinteiden rakenteiden hajottamisen tarve puhekielessä näkyy edelleen siinä, että infinitiivirakenteisiin kangistunut datiiivigenetiivi voidaan korvata elävämmällä ja monikäyttöisemmällä allatiivilla; *eikö ole vaarallista 90-vuotiaalle* liikkua vs. *eikö 90-vuotiaan* ole vaarallista liikkua autolla liikenteessä” (Saukkonen 1966: 43). Puhuttu ja kirjoitettu edustivat Saukkoselle tyylieroja, eivät tekstilajien eroja.

Oulun yliopistoon 1969 professoriksi siirryttyään Saukkonen aloitti tekstikorpusten keräämisen alun perin kai *Suomen kielen taajuussanaston* (1979) perustaksi. Hän päätyi luokittelemaan vajaan puoli miljoonaa sanetta käsittävän korpuksensa neljään tekstilajiin, joissa kussakin oli montaa eri alalajia:

- kaunokirjallisuus
- radio
- lehdet
- tietokirjallisuus

Korpus ei kuitenkaan sisältänyt läheskään aina kokonaisia tekstejä, vaan siihen oli otettu muutamien tuhansien saneiden mittaisia otoksia näiden tekstilajien edustajista, esimerkiksi eri tieteenalojen tietokirjoista ja tutkimuksista, radion eri ohjelmatyypeistä, pakinoista ja ”kertomakirjallisuudesta” jne. Tästä korpuksista tehtiin 1970- ja 1980-luvuilla kymmeniä pientutkielmia (lähinnä opinnäytteinä) esimerkiksi sijamuotojen, modusten ja sanaluokkien taajuuksista näissä eri lajeissa. Saukkonen itse laati eräänlaisen synteesin korpuksessa edustuneista tyyleistä teoksessaan *Mistä tyyli syntyy?* (1984). Päätyylilajeiksi Saukkonen mainitsee taiteellisen tyylin, tiedotustyylin ja tieteellis-teoreettisen tyylin. Dimensioita, joilla ne eroavat toisistaan ovat mm. konkreetti – abstrakti, staattisuus – dynaamisuus sekä subjektiivisuus – objektiivisuus. Näihin jaotteluihin Saukkonen yhdistää rakenteellisia piirteitä, jotka noudattavat lähinnä tekstityyppiajattelua: rakenteen kannalta katsottuna tekstit ovat kuvailevia, kertovia, analysoivia ja perustelevia. Mainitut jaottelut eivät siis nouse varsinaisesti Oulun korpuksista, vaan siitä tehdyt sanastolliset ja kieliopilliset havainnot (sanaluokat, konjunktioiden esiintymiset jne.) täydentävät tekstilingvistisestä kirjallisuudesta saatuja erotteluja.

2.3 Tyyli kielioppina ja teksti rakenteena

Tyyliintutkimuksen edustajana on lisäksi muistettava Jorma Vuoriniemi, joka on tehnyt väitöskirjansa yhden genren kuuluisan edustajan, sanomalehti Uuden Suomen pakinoitsijan Ollin tyylistä (1973). Nimensä mukaisesti: *Ollin kieli nykysuomen kuvastimena* tutkimuksen fokuksessa ei ehkä niinkään ollut pakina tekstilajina kuin se, miten tämä yksi tyylianturi rakensi Vuoriniemen sanoin ”kielioppiaan” poikkeamalla tavanomaisesta suomesta. Samaa oikeastaan jatkoi Vuoriniemen seuraava tutkielma *Verbien monitulkintaisuus Ollin kielessä ja nykysuomessa* (1974), jossa Ollin kieli on semanttisen tutkimuksen aineistona.

On merkillepantavaa, että N. E. Enkvistin johdolla Turussa 1970-luvun puolivälissä toiminut Tekstilingvistiikan tutkimusryhmä, jonka jäsen oli muuan liseniaatti, sittemmin tohtori Fred Karlsson, ei kokonaisuudessaan ryhtynyt pohtimaan tekstilajeja tai -tyyppejä. Tuonaikainen tekstilingvistiikka analysoi lauseiden ja virkkeiden suhteita, sanajärjestyksiä ja harrasti tekstilauseiden kuvausta. Hakulinen, Karlsson ja Vilkuna laativat ”Suomen kielen kvantitatiivista tekstisyntaksia” -nimisessä jatkoprojektissa sittemmin HKV-korpuksena tunnetun korpuksen, joka sisälsi ”neutraalia asiaproosaa” (Hakulinen ym. 1980: 100). Olimme kyllä selvillä tällaisen genren sekakoosteisuudesta, ja se

jaettiin edelleen kuuteen; valinnat suoritettiin, kuten tekijät (mt.) rehellisesti toteavat, ”intuitiivisesti” ja kolmen hengen raadin yksimielisyyteen perustuen.²

- tietokirjat
- ensyklopediat
- pääkirjoitukset
- kulttuuriartikkelit
- pakinat (ei parodioita eikä satiireja)
- tiedottavat artikkelit

3. Puhutun kielen genrekirjo kasvaa

3.1 Suomalaisen sosiolingvistiikan sääntö ja poikkeus

Sosiolingvistiikan tulo Suomeen 1970-luvun alkupuolella merkitsi myös tekstilajien valikoiman laajentumista fennistiikassa. William Labov oli kerännyt aineistoa eri tavoin, osin perinteiseen tapaan haastattelemalla mutta sitten myös esittämällä yksittäisiä kysymyksiä tavaratalossa (jotta saisi vastauksissa *r*-aineistoa). Labov keräsi myös omakohtaisia kertomuksia (”kun olin vaarassa”). Tämä johti kertomusgenren tyypittelyyn (ks. Labov ja Waletzky 1967). Suomalaisessa sosiolingvistiikassa kerättiin eri aluepuhekielistä haastatteluaineistoa voittopuolisesti varsin samaan tapaan kuin oli murrehaastattelujakin tehty, ja aineistosta tutkittiin pitkälti samoja äänne- ja muoto-opillisia piirteitä kuin dialektologiassa oli ollut tapana.

Poikkeuksen useampien tekstilajien suuntaan teki M. K. Suojasen tutkimusryhmä Turussa, ks. *Mitä Turussa puhutaan?* (1985). Uudennuksia oli kahdenlaisia: ensinnäkin tutkimus painottui puhutun kielen syntaksiin. Se noudatti pitkälti Ruotsissa Bengt Lomanin ym. kehittämää ns. makrosyntagmaanalyysia (ks. Loman & Jörgensen 1971): virkkeistä kooditettiin yhtäältä puhefunktioita (väite, epäily, tervehdys, puhuttelu jne.) ja toisaalta rakenteellisia seikkoja kuten alisteisuutta, rinnastuksia sekä mm. kesken jääneitä, lohjenneita ja kahdentuneita ”virkeitä” (ruots. *meningar*). Toiseksi aineistoa kerättiin eri tilannetyypeistä, ja kvantitatiivisissa koosteissa vertailtiin mm. haastattelijan ja haastateltavan osuuksia toisiinsa tiettyjen kooditettujen piirteiden suhteen.

² Henkilökohtaisena muistumana todettakoon, että HKV:n jälkeen Hakulisen ja Karlssonin tutkimustiet erkanivat, vaikka tuo inspiraation lähde oli yhteinen: Karlsson lähti kohden tietokonelingvistiikkaa, Hakulinen puhuttuja tekstejä ja keskustelunanalyysia.

Lisäksi Suojanen tallennutti melkoisen laajan genrejen kirjon: vapaata keskustelua, ohjattua keskustelua, esitelmiä, opettajan ja oppilaan puhetta ja virallisissa kokouksissa käytyä keskustelua. Suojasen aineiston tarkempi analyysi jäi jossain vaiheessa kesken, mutta tekstilajeittain pari vuosikymmentä sitten kerätty aineisto olisi edelleen arvokas tutkimuskohde myös nykyisille puhuttujen genrejen tutkijoille.

3.2 Keskustelunalyysi ja uudet genret

1980-luvun puolivälistä alkoi Helsingin yliopiston suomen kielen laitoksessa keskustelunalyttinen tutkimus. Sen aineistoksi kelpasi vain autenttinen, luonnollisissa tilanteissa kerätty puheaineisto. Koska perinteiset haastattelut eivät sikäli olleet luonnollisia, että niiden tavoitteena oli ohjata kielenopas tuottamaan tiettyä (puhdasta) kielimuotoa, keskustelunalyttikot eivät näitä aineistokseen kelpuuttaneet. Suojasen aineistossa oli paljon spontaania puhetta, jota sitten tutkittiin myös vuorovaikutuksen kannalta. Varsinaisen sysäyksen keskustelunalyttimukseen antoi ns. alko-aineisto, sosiologi Kettil Bruunin ryhmädynamiikan tutkimista varten 1950-luvulla keräämä materiaali, joka käsitti neljän hengen kasvokkaisia keskusteluja – ravintola-olosuhteissa käytyjä vapaita ja tehtävänratkaisukeskusteluja. Näiden tekstilajien eroja ei kuitenkaan varsinaisesti päädytty selvittämään. Hakulinen (1988) tosin tutki hieman mm. miesten juoruilua, tekstilajia, jota on enemmänkin keskustelunalyysissa tutkittu (mm. saksalainen Jörg Bergmann 1993[1987]). Uutena tekstilajina tai tilannetyyppinä alettiin kerätä arkisia puhelinkeksusteluita, joita kuitenkin tutkittiin vähemmän genrenä (poikkeuksena Hakulisen 1993 tutkimat puhelinkeksustelujen avaukset). Pääosin niitä kuitenkin käytettiin aineistona, josta voi tehdä päätelmiä mm. keskustelijoiden yhteistyöstä, vuorojen rakentumisesta ja erityyppisten puheelle ominaisten kielenpiirteiden esiintymisistä ja tehtävistä.

Alkuaikojen vapaata arkikeskustelua edustanutta puhelinkeksusteluaineistoa ovat sittemmin 1990-luvulta lähtien täydentäneet erilaiset instituutio-naaliset keskustelut kuten professionaalien ja maallikon keskustelut, ammatin edustajana mm. lääkäri, terapeutti, homeopaatti, terveydenhoitaja, ammatinvalinnan ohjaaja. Viime aikoina kuvaan ovat tulleet mukaan Kotukseen tallennetut asioimiskeskustelut, joissa toisena osapuolena on virkailija tai kioskimyyjä. Ne eroavat arkisesta juttelusta esimerkiksi siinä, että keskustelulla on tavoite, se toteutuu paljolti kysymysten ja vastausten sarjana jne. – Keskustelunalyysin suhteesta genreihin ovat juuri asioimistilanteiden valossa kirjoittaneet Marja-

Leena Sorjonen ja Liisa Raevaara Anne Mäntysen, Susanna Shoren ja Anna Solinin toimittamassa teoksessa *Genre – tekstilaji* (2006).

Keskustelunanalyysia ja sosiolingvistiikkaa yhdistäneeseen väitöskirjaansa Hanna Lappalainen (2003) keräsi aineiston yhdestä puhujaverkostosta niin, että kultakin puhujalta tallennettiin useita tilanteita: kahvipöytäkeskusteluja, työpaikkakeskusteluja, puheluita omaisten ja ystävien kanssa sekä erilaisissa hartaus-ustilaisuuksissa (vapaasti) pidettyjä puheita. Oletusarvona oli, että saman puhujan kieli eroaisi tilanteesta ja tekstilajista toiseen tiettyjen muuttujien (ääntäminen, koodinvaihto, sanavalinta, morfosyntaksi) suhteen.

4. Fennistiikan genrealue laajenee edelleen

4.1 Mediatekstit

Nuolijärven ja Tiittulan (2000) projektissa Maarit Berg (2003) ja Milla Kajanne (2001) sovelsivat keskusteluntutkimuksen keinoja mediapuheeseen, tarkemmin sanoen televisiossa käytyihin poliittisiin keskusteluihin: Berg poliitikkojen haastatteluihin ja Kajanne EU-keskusteluihin. Myös kirjoitettujen tekstien puolella mediatekstit ovat alkaneet tulla fennistisen tutkimuksen kohteeksi. Varsinkin opinnäytteinä on Jyrki Kalliokosken johdolla tutkittu erilaisia asiatekstejä (joukossa myös mediatekstejä); hyvä kooste näistä on suomen kielen laitossarjassa 1995 ilmestynyt *Kieli 9*, jonka alaotsikkona on *Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä*. Viime vuosina tekstintutkimus on paljolti keskittynyt Kotukseen, jossa toimii tekstintutkimuksen yksikkö Vesa Heikkisen johdolla; tutkimuksen kohteena ovat lähinnä viranomaistekstit eli ns. virkakieli (ks. Heikkinen ym. 2000). Alkaneena vuonna tekstintutkimuksesta väittelee kolme fennistiä Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksesta: lehtien kuvateksteistä Elina Heikkilä, kaupungin tiedotteista Salli Kankaanpää ja sosiaaliviraston kirjeistä ja lomakkeista Ulla Tiirilä. Mainittava on myös vuonna 2004 väitellyt Anne Mäntynen, jonka tutkimus kohdistui fennistien kirjoittamiin kielipakinoihin ja jossa todella genre oli selvästi nostettu tutkimuksen kohteeksi eikä enää ollut kielimateriaalina kuten niin usein aiemmin fennistiikassa. Lisäksi päivälehtien kainalojutuista väitteli vuoden 2005 elokuussa Henna Makkonen-Craig. Kirjoitettujen tekstien genretutkimus on siis fennistiikassa vahvasti esillä.

4.2 Kaunokirjallisuuskin tulossa fennistiikkaan takaisin

Edellä on lyhyesti viitattu metriikan tutkimukseen ja tyyliintutkimukseen, jotka pitkään olivat ainoat kaunokirjallisiin genreihin kohdistuneet tutkimustavat. Aika sporadista on ollut fennistien kaunokirjallisten tekstien kieleen kohdistama tutkimus; mainittakoon kuitenkin pari esimerkkiä tässä. Kalliokoski on tutkinut kaunokirjallisen kielen eräitä piirteitä, lähinnä puhekielisyyksiä (1998). Lea Laitinen on ollut yhteishankkeessa kirjallisuudentutkijoiden kanssa ja analysoinut kertomusten dramaattista presenssiä sekä kaunokirjallisissa teksteissä että suullisissa kertomuksissa (1998), ja Auli Hakulinen on kuvannut ihmisiin viittaavia pronomineja ja muita ilmaisukeinoja Veijo Meren teksteissä (1988).

4.3 Koulun tekstit eivät jää kasvatustieteilijöille

Koulun tekstit ovat jo pitkään mutta vain satunnaisesti olleet kielitieteellisenkin tutkimuksen kohteena (esimerkkinä Inkeri Laurisen lausetajun kehitystä käsittelevä väitöskirja vuodelta 1954). Tahti on 1980-luvulta hiukan tiivistynyt. Anneli Kauppinen on tutkinut muun muassa sitä, miten asiateksteissä referoidaan (ks. esim. Kauppinen ja Laurinen 1984) sekä laatinut oppaan tiettyjen tekstilajien opettamiseksi. Pirjo Karvosen väitöskirja vuodelta 1995 oli tekstilingvistinen ja retorinen analyysi oppikirjateksteistä. Luokkahuonepuhe oli 1980-luvulla Matti Leiwon tutkimushankkeen kohteena Jyväskylässä, ja Tampereella syntyi ensimmäinen opettajan ja oppilaiden vuorovaikutusta tutkinut väitöskirja (Kyllikki Keravuori 1988). – Iso joukko suomen kielen tutkijoita lukee vuosittain suuren määrän ylioppilasaineita; lautakunnan äidinkielen jaoksen puheenjohtajana toimii Pentti Leino. Niinpä aineet ovat myös yksi tekstilaji, joka on lisääntyvässä määrin vedetty säännöllisen tutkimuksen piiriin; alkuvaiheessa tätäkin on tehty opinnäytteinä.

* * *

Kun fennistiikka on ottanut esiin suullisen kerronnan, median, kaunokirjallisuuden ja koulunkin tekstejä ja kohdistanut huomion kielen rakenteista myös käyttöön, se on itse asiassa ottanut monta askelta filologian suuntaan. Nykyisin fennistiikka on lähempänä muita teksteihin ja niiden tutkimukseen liittyviä naapuritieteitä kuin kertaakaan sitten 1900-luvun alun, ja yhteishankkeitaakin on viime vuosina syntynyt (ks. esim. Huumo ym. 2004). Jos kehitys jatkuu, sen

voi ennustaa johtavan väistämättä nykyistä tiiviimpään yhteistyöhön ja yhteisiin intresseihin.

Kirjallisuusviitteet

- Bergmann, Jörg (1993 [1987]) *Discrete Indiscretions: The social organization of gossip*. New York, NY: Mouton de Gruyter.
- Hakulinen, Auli (1988) Miehiä juoruilemassa. Kirjassa Lea Laitinen (toim.) *Isosuinen nainen: Tutkielmia naisesta ja kielestä*, s. 135–156. Helsinki: Yliopistopaino.
- (1993) The grammar of opening routines. Kirjassa Susanna Shore & Maria Vilkuna (toim.) *SKY 1993: Suomen kielitieteellisen yhdistyksen vuosikirja 1993*, s. 149–170. Helsinki: Suomen kielitieteellinen yhdistys.
- Hakulinen, Auli, Fred Karlsson & Maria Vilkuna (1980) *Suomen tekstilauseiden piirteitä: Kvantitatiivinen tutkimus*. Publications of Department of General Linguistics 6. Helsinki: University of Helsinki.
- Heikkinen, Vesa, Pirjo Hiidenmaa & Ulla Tiililä (2000) *Teksti työnä, virka kielenä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Huomo, Katja, Lea Laitinen & Outi Paloposki (toim.) (2004) *Yhteistä kieltä tekemässä: Näkökulmia suomen kirjakielen kehitykseen 1800-luvulla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 979. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kalliokoski, Jyrki (1998) Hjalmar Nortamon murrekertomukset ja puheen illuusio. Kirjassa Lea Laitinen & Lea Rojola (toim.) *Sanan voima: Keskusteluja performatiivisuudesta*, s. 184–216. Tietolipas 169. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kauppinen, Anneli & Leena Laurinen (1984) *Tekstejä teksteistä: Muisti- ja tekstilingvistiikan sovelluksia asiatekstien referoinnin problematiikkaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 412. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Labov, William & Joshua Waletzky (1967) Narrative analysis. Oral versions of personal experience. Kirjassa June Helm (toim.) *Essays on Verbal and Visual Arts: Proceedings of the 1966 annual spring meeting of the American Ethnological Society*, s. 12–44. Seattle, WA: University of Washington Press.
- Laitinen, Lea (1998) Dramaattinen preesens poeettisena tekona. Kirjassa Lea Laitinen & Lea Rojola (toim.) *Sanan voima: Keskusteluja performatiivisuudesta*, s. 81–136. Tietolipas 160. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Loman, Bengt & Nils Jörgensen (1971) *Manual för analys och beskrivning av makro-syntagmer*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap C1. Lund: Studentlitteratur.
- Nuolijärvi, Pirkko & Liisa Tiittula (2000) *Televisiokeskustelun näyttämöllä: Televisiointititionaalisuus suomalaisessa ja saksalaisessa keskustelukulttuurissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 768. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Saukkonen, Pauli (1966) Kokeellisia havaintoja puhekielen ja kirjakielen tyylieroista. *Virittäjä* 70: 38–53.

Yhteystiedot:

Auli Hakulinen
Suomen kielen professori
Suomen kielen ja kotimaisen
kirjallisuuden laitos
PL 3 (Fabianinkatu 33)
FI-00014 Helsingin yliopisto
Auli (dot) hakulinen (at) helsinki (dot) fi
<http://www.helsinki.fi/hum/skl/i ihmiset/henkilokunta/profhakulinena.htm>

Pentti Leino
Suomen kielen professori
Suomen kielen ja kotimaisen
kirjallisuuden laitos
PL 3 (Fabianinkatu 33)
FI-00014 Helsingin yliopisto
Pentti (dot) leino (at) helsinki (dot) fi